

Ե. ԳՈՒԱՆՃՅԱՆ

ԵՂԻՇԵ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐՅԱՆ

(Հուշեր և նոթեր)

Խոնի, թե Դուրյան ընտանիքը իմ մոր (Ագնիվ՝ դուստր Հայրապետ Սելվաշյանի) կողմից մոտիկ ազգականներ են և մայրս ինձ կհավաստեր, թե իր ամուսնության առաջին տարիներուն՝ Կոստանդնուպոլսոյ ասիական արվարձաններին՝ Սկյուտարի (Ոսկեքաղաք) մեր Պաղյար Պաշրի լուսավոր տան լայն պատուհաններին՝ պատանիս Պետրոս Դուրյան, Վարդան Լուֆթյանի հետ¹, խորին զմայլմամբ կդիտե եղբր շուրջի գեղատեսիլ լայն հորիզոն համայնապատկերը, այն դժուրական կիսաբոլորակը, որ իր մեջ, ձախեն դեպի աջ, կարգավ կրթվածական զույգ սարերը ծաղկափթիթ Չամլըճաներուն, կապտագեղ Դայըշ Տաղըն անվանի իր ջուրով, Գորուն՝ Հայտար-փաշա տանող անտառը, Գատը գյուղը (Քաղկեդոն) և Մարմարայի բացերը հանգչող կղզիները, մանավանդ Հալքին և Բրինժիրտն, որ Օվկիոս լատին բանաստեղծը արքայիկը է եղբր հին ատեն։ Ես դեռ աշխարհ եկած չեմ եղբր, և տարիներ վերջ միայն մեր տան լայն լուսավոր պատուհաններին ակնապիշ և անհագորդ դիտած եմ նույն շքեղ անմուսնալի համայնապատկերը։

Եկահայա պատանւթյանս շրջանին, երբ արդեն իսկ այնքան մոլորանդ գրասեր մըն էի նա ինքս ալ, մի քանի անգամ առիթը ունեցած եմ ունկնդրելու Սկյուտարի Ս. Կարապետ եկեղեցիին մեջ Նդիշե արքեպիսկոպոս Դուրյանը, այն ատեն դեռ վարդապետ։ Միջհասակեն քիչ մը վեր, խոշոր մաշկեղ պոփոխով, կարճ մորուքով թխահեր կտրիճ երիտասարդ մըն էր։ Իր քարոզին մեջ փղանակավոր հեռուորական շեշտ մը կրնէր հա-

ճախ և հունական դիցարանական անուններ չէին պակսեր շրթունքին տակ։ Գրասերներ միշտ կախորժին իր հմուտ քարոզներին, իր այլաբանական դարձվածքներին և պատմական դրվագներին և իր հատուկ անուններու ձոխ, փայլուն պաշարներ։ Տրված ըլլալով իր խոնարհ ծագումը, — երկաթագործի զավակ, — և նաև նախապես բաժին ինկած տնտեսկութեան աղկաղկ կյանք մը իր ընդարձակ ուսման ծանր շրջանին, կգարմանայինք, թե ինչ մեծ հարատեւութեամբ կրցած էր յուրացնել այնքան խոր հմտութիւն մը, գրաբար մատենագրութիւն՝ աստվածաբանութեան հետ, լատիներէն, հունական և սքոլաստիկական, ինչպէս նաև գերմանական, անգլիական և ֆրանսական իմաստասիրութեանց պատմութիւնները, և ասոնցմէ զատ եվրոպական միջազգային գրականութեանց պատմութիւնը՝ հայկական գրականութեան պատմութեան առնթներ։ Իր զուտ խառնվածքը գրական էր և ինքն ալ իր եղբորը պէս կանոնական ակսած էր գրել։

Աշխարհական անվամբ Միհրան՝ կրտսերագունը շորս եղբայրներուն մեջ, ծնած է Սկյուտար 1860 փետրվար 23-ին։ Նախակրթութեանը ստանալն վերջ Սկյուտարի Ճեմարանին մեջ, նույն հաստատութեան մեջ ուսուցչութեան փկոշիկ 1876-ին։ Երկու տարի վերջ հաղիվ 18 տարեկան, սարկավագ կձեռնորդի Իզմիրլյան Մատթեոս եպիսկոպոսի ձեռքով Սկյուտարի Ս. Կարապետ եկեղեցիին մեջ։ 1879 հուլիս 1-ին կընդունի վարդապետութեան դավազանը։ 1880—1890-ի շրջանին կամեկնի Պարտիզակ՝ քարոզչի և ուսուցչի պաշտոնով։ 1889—1890-ին նվիրակայի պատգամավոր կկոչվի Աշրգլան հորեն պատրիարքին կողմէ։ Այս առթիվ Նդիշե վարդապետ Դուրյան այցելած է նաև Ռումանիո հայաշատ կեդրոններէն Բուքրէշ, Յոկլան, Բոտոշան, նաև Սուլավա և այլն ու անմուս-

1. Պետրոս Դուրյանի բանաստեղծ մտերիմը, իրեն նման վաղամեռիկ, որուն դագաղին առջև սրտահույզ դամբանական մը խոսած է իր մեռնելէն միայն 7 ամիս առաջ ըսելով՝ «Միթե կթաղվի՞ ճառագայթը»։

նալի տպավորություն մըն է թույլած այդ քաղաքներուն մեջ ապրող պանդուխտ հայորդիներուն վրա: 1890—1904 թվականներուն Արմաշի դպրեվանքին մեջ ուսուցիչ-տեսուչ կընտրվի և հետո փոխ վանահայր-վերատեսուչ: 1898 հոկտեմբեր 25-ին եպիսկոպոս կձեռնադրվի ձեռամբ Մկրտիչ Խրիմյան կաթողիկոսի: Եղիշե Դուրյան հատկապես Արմաշի դպրեվանքին մեծագույն ոգևորողը հանդիսացավ: Հաստատության երկրորդ տարիեն անայլ գործակիցն էր Օրմանյանի, իբրև ուսուցիչ հաճրեն լեզվի, գրականության և պատմության և ներքին տեսուչ: 1886 թվականին Օրմանյան Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարք ընտրվելով, Արմաշի վերադառնալովունը միայն և միայն Եղիշե Դուրյանին վարելի էր վստահիլ: Իրավացի կերպով «Արմաշի հեղինակ» կոչեցին զինքը, քանի որ Եղիշե Դուրյան միակերպ տառեր Արմաշի մատակարարի հոգը, հաշիվներու կարգադրությունը, դպրեվանքին ու որբանոցին դասերը, ընդհանուր հակողությունը և այլն և այլն: Երբ 1904 թվականին Եղիշե Դուրյան Արմաշեն Ջմյունիս պիտի անցներ իբրև առաջնորդ, կհիշեմ, թե ինչպես ամբողջ հայ մամուլը, «Մասիս»-ի գլխավորությամբ, արդար աղմուկ բարձրացուց իր այս նոր պաշտոնին կողմնուն համար, անհապաղ կոչ ընելով, որպեսզի Եղիշե Դուրյան շարունակե Արմաշի իր առաջնությունը: Բայց իրականին մեջ Արմաշի մեջ իր 14 տարիներու ծանր աշխատանքները, ծանրաբեռնված՝ մտավորական անդուլ աշխատության հոգևորություններով, գորս ավելի սաստկացուցեր էին փոխվանահայրական շրջանի վարչական և մատակարարական հոգերն ալ, ազդած էին իր մարմնական կազմին վրա, բոլորակնորդ խորհուրդ տված էին անհապաղ թույլով իր ծանրաշխատ կյանքը: Այս պատճառով հարկադրված էր ընդունիլ Ջմյունիս առաջնորդական պաշտոնը: Դեռ տարիներ հետո իսկ Եղիշե Դուրյան չի մոռնար Արմաշը, ինքն էր, որ 1913-ին կկանգնի Արմաշի խնամակալության գլուխ, այդ խնամակալության օրոք է, որ կկազմակերպվի 38 աշակերտների բաղկացած նոր դասարան մը, որ 11-րդ դասարանն էր Դպրեվանքին: Եղիշե Դուրյանի 14 ձեռնասուններեն, որոնք նույն ատեն բուն իր աշակերտները եղան, պետք է հատկապես հիշել հանգուցյալ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Նարոյան, որ հետո Կոստանդնուպոլսոյ հայոց պատրիարք եղավ, Կոստանդնուպոլսոյ ներկա պատրիարք Գրեգորիս արքեպիսկոպոս Նալաուրյան, Ամերիկահայ թեմի առաջնորդ նահատակ Ղևոնդ արքեպիսկոպոս Դուրյան, Բուլղարիայի առաջնորդ հանգուցյալ Երվանդ արքեպիսկոպոս Փեր-

տահճյան, Եվրոպայի նվիրակ հանգուցյալ Գրիգորիս եպիսկոպոս Պալաքյան, հանգուցյալ Շահն արքեպիսկոպոս Գասպարյան, 1915-ին նահատակված առաջնորդներ՝ բանաստեղծ Արտավազդ ծայրագույն վարդապետ Գալենտերյան (Եղեսիս), Սահակ վարդապետ Օտապաշյան (Երզնկա), Շավարշ վարդապետ Սահակյան (Եվդոկիա), Պսակ վարդապետ Տեր Խորենյան (Խարբերդ) բանասերը, որ Խորձյան գավառի հինգ հատորների բաղկացյալ ընդարձակ աշխատություն մըն էր գրեր և կարծեմ անտիպ ալ մնաց ցարդ, և ուրիշներ: Մեծ է եղած Դուրյանի ազդեցությունը իր աշակերտներուն վրա: Իր սաներեն և ձեռնասուններեն Պարզե ծայրագույն վարդապետ Դանիելյան, Կոստինայի հայոց առաջնորդը, Արմաշու Դպրեվանքին 25-ամյա հոգեւանին առթիվ հրատարակված հատորին մեջ երկուսուսուրեն հետևյալ տողերը կնվիրեր իր մեծ ուսուցչին.

«Իր դասախոսություններն ու բարոյախոսությունները ունեին այնպիսի դյուբիլ հաճույք մը, որով ամենքս ալ թովված էինք պարզապես: Ինքը մեզի համար ուսուցիչ մը կամ վարդապետ մը չէր տոսկ, այլ բառին բուն նշանակությամբ քաղցր և հեզահամբույր հոգևոր հայր մը, որուն ներկայությունը պատկառանք կազդեր ամենուս, իր մեկ նայվածքն իսկ բավական էր, որ մենք բոլորակն կերպով ամփոփվեինք ու խորին հիացումով ունկնդրեինք զինքը: Իր հանդիմանություններն իսկ, երբ ի հարկին կըլլային մեզի, կարծես թե բարոյախոսության դասեր էին, արտասանված գործադրութ հոր մը և ճշմարիտ վարդապետի մը քերնեն, որմե կախված կմընայինք բոլորովին ազդված ու խրատված: Ինքը Դպրեվանքի համար եղավ Ս. Մեսրոպի նման բառին իսկական առումով մեծ վարդապետ մը, ու ռենցավ իր աշակերտներեն հասուցած վարդապետներ, որոնք զինքը (զԴուրյան սրբազան) պաշտելու չափ կսիրեն ու կհարգեն: Դպրեվանքի բոլոր աշակերտներն, եկեղեցական ու աշխարհական, իրենց ընդունած դաստիարակության և ուսման մեծագույն մասը կպարտին Դուրյան սրբազանին, որ շուրջ 15 տարիներ ծառայեց այդ հաստատության իբր տեսուչ և վանահայր, ունեցալով իր աշակերտներեն լավագույն օգնականները»:

1904—1908-ին Եղիշե Դուրյան կվարի Ջմյունիս առաջնորդությունը: 1908 հուլիս

1. «Արմաշու Դպրեվանքին 25-ամյա յոբելյանին առթիվ», 1889—1914, Կ. Պոլիս, 1914 թ., էջ 239:

16-ին՝ տեղապահ Պատրիարքության Կոստանդնուպոլսո, նույն ժամանակ գլխավոր ղեկավարը հանդիսանալով հայ Եկեղեցվորարկարգման գործին: 1909 մայիս 2-ին 1910 դեկտեմբեր՝ պատրիարք Կոստանդնու-

պոս Դուրյան միայն 1 ձայն պակաս կստանա Գեորգ արքեպիսկոպոս Սուրենյանցեն (հետո՝ Գեորգ Ե.):

1921 հունիսին կայցելե Երուսաղեմ, ուր սեպտեմբեր 5-ին կրնտրվի պատրիարք Ե-

Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյան, պատրիարք Երուսաղեմի

պոլսո: 1911—1921 Կոստանդնուպոլիս, քարոզիչ, ուսուցիչ և ատենապետ Ազգային կեդրոնական վարչության և Կրոնական ժողովին: 1911-ին Էջմիածնի կաթողիկոսական ընտրության ժամանակ Եղիշե արքեպիսկո-

րուսաղեմի Առաքելական Ս. Աթոռուն: Երուսաղեմի պատրիարքության պաշտոնին առաջին օրին՝ իր բոլոր ջանքը կթափե ժառանգավորաց վարժարանի քարեկարգության և հառաջդիմության համար: Իր շնորհիվ խա-

ղաղ միջոցառումները ստեղծվեցավ վանքին մեջ, միաբանական գործունեությունը անխափան շարունակվեցավ, սուրբ տեղացի միջազգային հարաբերությունները խաղաղության մեջ պատվեցան: Իր օրով հաստատվեցան Կյուլպենկյան և Մեկրոնյան սանուց ընծայարանները, որոնց, ինչպես նաև Ժառանգավորաց վարժարանին անձամբ կրթասխառսե: Առաջին անգամ ըլլալով, որոշմամբ Տնտեսական ժողովո, կարգադրած է, որ 1928—1930 շրջանին համար վերականգնվի «Սիոն» ամսագրի հրատարակությունը, որուն ինքն ալ կաշխատակցի բանասիրական, կրոնական և այլ հոդվածներով: Ընծայացողներու և միաբանության զարգացման համար դարակներու մեջ ամբարան է հաղարավոր հատորներ, որ զետեղված պիտի ըլլային իր հոբելյանին առթիվ նոր շինված մատենադարանին մեջ: Եղիշե պատրիարք ունի նաև հրատարակություններ, որոնք են. «Բառագիտություն վառ ութ մասունք բանի հայերեն քերականության», տպագրված 5 անգամ 1886—1933, «Ընթացք ի գրոց քարբատ», 9 անգամ տպագրված 1880—1947, Նույնի Բ տարին 3 անգամ տպագրված 1883—1928, Նույնի Գ տարին 2 անգամ տպագրված 1929—1930, «Ընտիր ասացվածք» 1882, «Հովվական սրինգ» 1909, «Պատմություն հայ մատենագրության» 1885, «Իրավագետ մանուկ Հիսուսի կյանքին» 1926 և 1950 և այլն:

Բացի գրական և վրթական գործունեությունից, Եղիշե սրբազան պատրիարքը նորոգել տված է Ս. Հակոբավանքին կալվածները, մանավանդ այն շենքերը, որ 1927-ի երկրաշարժին ավելի վամ նվազ վնասված էին: Այսպես իր հիմունքով կառուցվեցավ նաև երկրաշարժին քայքայված Ազգային նախակրթարանի և մանկապարտեզի շենքերը: Հետո Նորոգել տվավ Բեթղեհմի, Ռամկի, Հոսպեի վանքերը և վարվածները: Ս. Հակոբի վանքի թեմերուն կրթական գործերուն հոգատարությունը կատարելով հանդերձ, Հայֆայի մեջ Եկեղեցիի և վարժարանի համար գետին մը գնելու նախաձեռնարկ եղած է: Վեհաշենի (Հարություն պատրիարքի վարվածը) վրա երկու հարկ և մեկ թև ևս ավելցնել տված է: Եղիշե սրբազան իր մասնավոր ուշադրության առարկա ըրած էր նաև հիվանդ, ծեր և տկար միաբաններուն անունի պարագան, ասոր համար Պատրիարքարանի պարտեզին մոտ քարովիր կովտուն մը շինել տված է, ուր առաջին անգամ բարե-

պաշտ նվիրատուներն գնված կովերու թիվը բառապատկված է այսօր: 1928 տարվան կիսուն վերաշինել տված է Պարոնտեր կոշված վանուց այգիի ամառանոցը, դնելով զայն վայելուչ վիճակի մը մեջ:

Եղիշե սրբազան պատրիարքի քահանայության հիսնամյա հոբելյանը կատարվեցավ մեծ հանդիսությամբ 1929 հոկտեմբերին Թարգմանչաց տոնին, ամսույն 25-ին մինչև 28 երկուշաբթի: Այդ առթիվ հրատարակվեցավ «Արև»-ի մեջ Նոտար ստորագրությամբ Թորգոմ արքեպիսկոպոս Գուշակյանին հոդվածաշարք մը Դուրյան սրբազան պատրիարքի վրանքը ռառամնաիրող, Բաբգեն եպիսկոպոս (ապա Աթոռակից-Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիո) հոբելյանին փնտադրությունը հրատարակեց Նյու-Յորքի «Կոչնակ» տպարանին: «Փարոս», «Պաշար» (Ամերիկա), «Հայ խոսնակ», «Դիտակ» բացառիկ թիվեր հրատարակեցին և անխտիր լրուր պարբերաթերթերը հոգվածներ նվիրեցին այս հանդիսավոր հոբելյանին առթիվ: Մեր ժողովուրդը տոնելով այս հոբելյանը, ցույց տվավ, որ միայն հետ մահու չէ որ գիտե հարգել իր մեծ զավակներուն արժանիքները: Գրչի ու գրքի հոյակապ վարպետը, ներհուն բանասերն ու քերթողը, ռաուցչապետը՝ հոգեբան և իմաստասեր, հետտորը՝ պերճախոս և հոգեշունչ, վարչական մեծ գործիչը, և վերջապես տիպար ու առաքինի մարդն էր Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյան:

Հոբելյանի առաջարկությամբ հոբելյանի առթիվ եղած նվիրատվությամբ Դուրյան մատենադարանը կկանգնվի Երոտաղեմի Ս. Հակոբյանց վանքին մեջ և միանվամայն այդ անունով բանասիրական գործեր կհրատարակվին: Առաջին գիրքը, որ լույս տեսավ «Դուրյան մատենադարան» տիտղոսին տակ էր «Եղիշե Պատրիարք Դուրյան (իր քահանայական հիսնամյակին առթիվ)», և մահնե հոբ, որ տեղի ունեցավ 1930 ապրիլին, «Դուրյան մատենադարան» սկզբնական թիվերուն մեջ Դուրյան սրբազանի գործերը հրատարակվեցան, նախ «Պատմություն հայ մատենագրության» 1933 (463 էջ), «Հայոց հին վրոնք կամ հայկական դիցաբանությունը» 1933 (159 էջ), «Ազգային պատմություն» 1934 (478 էջ), էմիլ Բուրադի «Համառոտ պատմություն փիլիսոփայության», Թարգմանություն ֆրանսերեն 1934 (Ժ+187 էջ), «Դասական մատենագրություն» 1935 (81 էջ), «Ռառամնասիրությունը և քննադատությունը» 1935 (ԺԱ+575 էջ), «Կրոններու պատմություն» 1935 (ԺԳ+422 էջ), «Բարոյագիտություն» 1936 (114 էջ), «Սրբազան քար» (իր բոլոր բանաստեղծությանց հավաքածուն) 1936 (ԻԱ+575 էջ) և այլն:

1. Եղիշե Դուրյան սրբազանի ինչ-ինչ կենսագրական և գործունեական տեղեկությունները մասամբ քաղած եմ Ժանոթ քահանայի Հ. Մ. Պոստոլյանի «Հայ հանրագիտակ» (կիսավարտ), էջ 631—633, տպ. Բուրբուշ:

Եղիշն արքեպիսկոպոս Դուրյանի Արմաշի աշակերտներին բացի, Երուսաղեմի աշակերտներին շատերը այսօր իր շնորհիվ Ամհրիկայի, Սյուրիոյ և Եմբուպայի հայ դադուքներուն մեջ հայ ազգային տղին և հայ ավանդութիւնները կ'պահպանեն, Մայր Հայրենիքին կ'ապր աւուր կ'պահան և կ'ջանան նոր սերունդին մեջ արժարժել շարունակ հարգանքը Սովետական Հայաստանին և Մայր Աթոռին հանդէպ:

Որքան ալ որ իր քարոզները մեծ մասամբ ժողովուրդին հասկնալի լեզու մը շոնենին, Եղիշն Դուրյան կարծես զգալով այդ պակասութիւնը, ուզած է մերթ ժողովրդականութեան, ժողովուրդին հոգները արտահայտող մարմաջ մը ցուց տալ, և ասոր համար է, որ զրաբար բնագրին մաքուր, հաւատարիմ աշխարհաբարի վերածած է «Այսօր անձառ», «Տարածեալ», «Նորաստեղծեալ», «Նայեալ սիրով» և այլն, խիստ հաշտ վերապով պահելով միշտ քնադրին տաղաչափական կշռութիւնը և հանդերձ: Երբ շնորհավորեցի զինքը ասոր համար, միեւնոյն ատեն դիտել տալով, թէ ինչո՞ւ դեթ իր նախադասած եկեղեցական արարողութեանց պահուն այդ աշխարհաբար շարականները երգել չի տար փոխանակ զրաբարին, պատասխանեց ինձ, թէ իր կողմէն հավանութիւն մը պիտի ըլլար այդ բանը և թէ ասոր արտոնութիւնը պետք է տրված ըլլար միայն Մայր Աթոռէն: Հայ դատին ու հայ գրականութեան սիրահար, իր գրած աշխարհաբար ցանկացող մի քանի արձակ գրութեանց մեջ շատ հուզիչ և միշտ նախընտրելի գտած եմ, հալ տառերու գլուխին 1500-ամյակի առթիւ, Մեսրոպ Մաշտոցի ուղղած խոսքերը, ուր հոգին մանկացած և ծնրադիր անոր Օշականի գերեզմանին առջև, կրացազանչե՞լ «Անմահ վարժապետ, աղվոր այլ-բեն-դիմեդ դաս մը տուր ինձի»:

Եղիշն արքեպիսկոպոս Դուրյան մեր կղերականութեան մեջ ամենէն բեղուն գրիչը եղած է, ամենէն ինքնատիպ, և եմբողջական գրագետի պատկանելի համբաւին հավասար: Հակառակ իր վարչական ծանր պաշտօններուն, իր մենութեան թանկագին ժամերուն մեջ, հազարավոր էջեր լեցուցած է իր քաղաքամտ մտքի անխոնջ պրպտումներով, և տրոփհատ չէ կրցած ամենքը իրենց ատենին ի լույս ընծայել, քանքաղաքալույց կոչած են զինքը անիրաւաբար: Ու որքան տեղին էին իր խոսքերը, երբ իր հոգեւանքին առթիւ Եղիշն Դուրյան իր պատասխան քարոզին մեջ սապես կարտահայտվեր. «Ինձի քանքալաթաքուց կըսեն, բայց պետք է գիտնալ, որ ես բան մը չեմ պահած ինձի, ինչ որ ու-

նիմ, ինչ որ գիտեմ և ինչ որ ալ սորվիմ՝ ամեն օր՝ իր տոկոսներով կուտամ ևս զայն հայ ժողովուրդին: Հիսուն տարի քարոզեմ եմ եկեղեցւոյն բեմին, հիսուն տարի շարունակ դասախոսեմ մեր դպրոցներուն մեջ, զարմանալի բան չէ՞ որ ասիկա քանքալաթաքուցի գործ նկատվի»:

Դեռ շատ վաղուք, 1908-ին Կոստանդնուպոլսի Ա. Անտոնյանի կողմէն խմբագրված «Լույս» հանդեսին մեջ, Պետրոս Դուրյանին մասին գրած երկար ուսումնասիրութեան մեջ ճիշտ կերպով նկատեմ էի, որ Պետրոս Դուրյանի կյանքը իր գործերով շարունակվեցավ իր կրտսեր եղբոր՝ Եղիշն Դուրյանի մեջ, անոր ընդունակութիւնները նկատի առնելով էր, որ Սկյուստարի Սոխակը իր հոգեւորքին մեջ կտակ մը ըրած էր իրեններուն ըսելով. «Ես և նայեցեք Միհրանին» (այսինքն Եղիշն Դուրյանին) և ճշմարիտ, որ չէր սխալած: Եղիշն Դուրյանի բանաստեղծութիւնները գոնազգեղ են, պայծառ, խորհուրդը պատկերալի ընդ լուսավոր հատակի մը վրա, մարմարե սլոնի մը պէս հատու, կը թոյգ դը կիւի վերլուծական հարթ պատկերով, որ խորհուրդը տեսանելի կընեն: Ասպես է «Նորդանանն դեպի Մեռեալ ծով» երկար բանաստեղծութիւնը, որմէն ահա՛ մի քանի տողեր.

«Թե կյանքի սերն ոմիտ դոմ՝
Մի վարանիր, եկուր դիտել կյանքը բոմ
Այն ջուրերու ալելիոդ ծոցին մոտ,
Ուր կա իմաստ մ'անծանոթ»:

«...Կերթան ափունքն արն հեռու՝
Աղի, կուպրի հետ գերկընդիտան օր'եռու,
Ու խարանված հին պատիժին Սողոմին՝
Մծումբի հոտ կըբաւին»:

«...Տես, շունչ՝ շարժում կողմերեն ծովն
Աղտից,
Կծաղկե դեմքն անոր՝ ժպիտ մ'ալ անթիժ,
Ու ծիւրքերն համբուրներով տարիածին
Կծծեն շուրթն ավագին»:

«...Ան որ երբեմն ադի արձանի կեռտից՝
Իբր «հիշատակը անհավատ հոգիին»՝
Որչա՞փ անեղծ պիտի պահե գծեղ ինքնին,
Ո՞վ հավատքի հոգիներ մեծ»:

Եղիշն Դուրյանի գրական երկասիրութիւններն շատերը դասագիրքեր են միեւնոյն ատեն և կարող են երկար տարիներ մեր դպրոցական սերունդներուն մեջ արձագանքել իբրեւ ազգային ճանաչողութեան շինիչ տղի:

Իր կյանքին վերջին ամիսներուն, երիկամունքի վիրաբուժական գործողութենէ մը վերջ, Երուսաղեմի անգլիական իշխանութեան կողմէ թիկնապահ մը կողքովեր ստեպ իր մոտ իր որպիսութիւնը հարցնելու համար: Եղիշի Դուրյանի հեղինակավոր և բանիբուն միտքն ու խոսակցութիւնը անշուշտ շատ հարգված էր եվրոպական դիվանագիտական և կրօնական մարմիններուն կողմէ: Դուրին է քաղաքական ավելի կամ նվազ խաղաղ պայմաններու մեջ բարձրարժեք եկեղեցականի մը որպիսութիւնը հարցնել, բայց անգամ մը հարցուցի՞ն 1915-ի հայկական աննախընթաց անկուր աքսորի ատեն, թե ի՞նչ եղան, ի՞նչպէս սպանկեցան ճամբուն վրա Կեսարիո առաջնորդ խոսքով նպիտակապոս Պեհրիկ-

յան, Կարնո առաջնորդ Սմբատ եպիսկոպոս Սաատեթյան, Դիարբեկի (Տիգրանակերտ) տեղապահ Մկրտիչ ծայրագուն վարդապետ Զլղատյան, Եվդոկիո առաջնորդ Շավարշ վարդապետ Սահակյան, Խարբերդի առաջնորդ Պսակ վարդապետ Տեր խորենյան, Երզնկայի առաջնորդ Սահակ եպիսկոպոս Օտապաշյան, Եդեսիո առաջնորդ Արտավազ վարդապետ Գալենտերյան, Բաղնիշի առաջնորդ Սուրեն եպիսկոպոս Գալեմյան, Քղիի առաջնորդ Գեղամ վարդապետ Բեքեկյան, Սամսոն-Ճանիկի առաջնորդ Համազասպ վարդապետ Եղիսեյան և այլն և այլն, առանց խոսքը ընելու դեռ մեկ ու կիս միլիոն նահատակ հայութեան:

